

knjigu Govorimo hrvatski (1997.). U toj knjizi ima 14 Vratovićevih vrlo zanimljivih priloga. Nastavio je svoj savjetnički rad. Neki su prilozi objavljeni i u časopisu Jezik. Svi su se oni našli u knjizi Latinski u hrvatskom kontekstu (2007.).

Za svoj rad profesor je Vratović dobio nekoliko nagrada i odličja. Nagrade i priznanja nisu razmjerna veličini njegova djela. Blago čovjeku, rekao bi Matoš, koji majci Domovini dade znatno više no što od nje primi. A profesor Vratović zacijelo je hrvatskoj znanosti i kulturi dao velik prinos. Sve je to radio s velikom ljubavi i zanosom, s jasnim osobnim stavom i uvijek mladenačkim idealizmom. Lijepo je bilo biti učenik takva učitelja. A mnogo nas je koji smo imali tu sreću. Njegova pisana i izgovorena riječ ostavila je neizbrisiv trag u hrvatskoj znanosti i kulturi.

Znam da je prof. Vratović bio zaljubljen u Horacija. Promatrajući veličinu, osebnost, razgranatost i širinu Vratovićeva djela, on bi s pravom mogao za sebe reći one Horacijeve riječi: Non omnis moriar (Ne ću umrijeti sav)... Exegi monumentum aere perennius (Podigoh spomenik trajniji od mjedi).

Sit tibi levis TERRA CROATA! Hvala ti na svemu!

Mile Mamić

CROATOFONIA

Ivan Pederin

U Dalmaciji su uprava i školstvo bili u rukama namjesništva, odnosno Kraljevinskog školskog vijeća, jer je Dalmacija bila kraljevina i imala je nadležnost u školstvu. Međutim, u Dalmaciji je živjela malobrojna, ali imućna, obrazovana i vrlo borbena talijanska manjina koja je u početku bila autonomaška (Kraljevine Italije još nije ni bilo), a kasnije se sve jasnije usmjerila prema iredentizmu. Ta manjina koja je sudjelovala u upravi Kraljevinskog školskog vijeća opirala se uvođenju hrvatskog kao uredovnog i isticala da je hrvatski nerazvijen jezik, jer hrvatski na jugu kao i na sjeveru u prvoj polovici stoljeća nije djelovao u upravi i školstvu.

Ovdje valja istaknuti da je tek u to doba počelo suparništvo među jezicima, kakvog nije bilo za tradicijske države i to baš na jugu. Talijani su u školi vidjeli sredstvo potalijančivanja pa su se trudili da hrvatskom jeziku zatvore vrata škole. Otpočela je borba među jezicima u kojoj je hrvatski napredovao iako Talijani nisu napuštali svoja mjesta u Kraljevinskom školskom vijeću.¹

Međutim, hrvatska je većina bila sve bolje organizirana i sve imućnija pa je hrvatski napredovao. Već 1834. vlast traži da činovnici moraju znati jezik naroda

¹ Ivo Perić, Borba za ponarođenje dalmatinskog školstva, 1860. – 1918., Zagreb, 1974.

u kojem služe. Dvorsko povjereništvo za sveučilišni studij u Beču piše guverneru grofu Wenzelu Vetteru von Lilienbergu da se potruži da što više Dalmatinaca studira na austrijskim, a ne na talijanskim sveučilištima. Direktor policije u Zadru piše predsjedniku Dvorskog dikasterija policije u Beču, grofu Josefu Sedlnitzkom, povodom pokretanja Zore dalmatinske da hrvatski valja usavršavati kako bi se u školama mogla izvoditi nastava na tom jeziku. Godine 1854. počinje s radom franjevačka gimnazija u Sinju na hrvatskom jeziku. Ante Kuzmanić prevodi službeni *Avvisatore dalmato* i stvara uljudbeno nazivlje na hrvatskom, namjesnik domaršal Gavrilo Rodić odobrava novčana sredstva, 150 fl., za Tumač talijansko-hrvatski da bi činovnici učili hrvatski. Bili su to događaji koji su ubrzali standardizaciju hrvatskog jezika.² Stvorili su se presedani i običaji. Napokon je namjesnik Nikola Nardelli slomio otpor Talijana. U bečkom je ministarstvu 1909. donio pravilnik o uporabi jezika. Prema tom pravilniku hrvatski je postao uredovni jezik u Kraljevini Dalmaciji, ali je stranka mogla zahtijevati da pred sudom, ili upravnim tijelom odgovara na talijanskom, a sudci i činovnici morali su znati oba jezika. Nardelli je tu zaobišao nadležno Kraljevinsko školsko vijeće i time povrijedio zakon, ali pri tom je ostalo, iako je bilo prosvjeda Talijana u Dalmatinskom saboru. Dopisivanje sa središnjicom ostalo je na njemačkom, k tome i željeznički promet (kojeg u Dalmaciji nije bilo, ali ga je bilo u Istri), a talijanski je bio jezik pomorstva i lučke uprave. Za hrvatski je bilo važno djelovanje pošte koja je kovala tehničke nazive na hrvatskom.³

Bila je to pobjeda Hrvata, ali je hrvatski jezik ostao u bliskom odnosu prema talijanskom i njemačkom.

Školstvo i kultura bili su i s Nagodbom ostali u nadležnosti Kraljevine Hrvatske – Slavonije, ali njemačka manjina, dosta brojna, dobro naobražena i imućna, nije se trudila uvesti njemački u Hrvatsku. Političko držanje Nijemaca bilo je drugačije. Nijemci su bili doseljenici (doseljivali su se od kraja srednjeg vijeka) i njihov položaj nije dolazio u pitanje. Ali kao doseljenici, a bili su bolje naobraženi, smatrali su da je njihova dužnost unaprijediti zemlju koja ih je primila i koju su oni osjećali kao svoju novu domovinu. Nijemci su dali istaknutih gospodarstvenika u Hrvatskoj, pisaca i preporoditelja kakvi su bili Josip Juraj Strossmayer, Rikard Flider Jorgovanić i Anastasius Vras – Stanko Vraz. Tako je bilo i u Češkoj – František Rieger i Josef Jungmann bili su preporoditelji. U Hrvatskoj je niknula i književnost na njemačkom, autori su bili Nijemci i Hrvati. Primjerice, Šenoa je počeo pisati na njemačkom.

Uvodno je u ovom radu navedeno da je stečevina, inače neuspjelih, reformi Josipa II. što je njemački ostao jezik kojim je središnjica održavala veze sa zemljama. U XIX. st. Carevina nije bila demokratska, ali je bila naprednjačka, a taj napredak neodoljivo je privlačio jugoistočne i istočne europske narode. U Carevini se govorilo

² Ivan Pederin, *Austrijska vlast u dalmatinskoj politici*, Zadar, MH, 2009., poglavlje *Austrijska jezična politika u Hrvatskoj i briga za standardizaciju hrvatskog u Dalmaciji*, str. 239. – 289.

³ Isto, poglavlje *Bečki dogovor o hrvatskom jeziku 1909. po inicijativi namjesnika Nardellija te uloga njemačkog i talijanskog jezika*, str. 225. – 281.

ili je bilo u upotrebi dvadesetak jezika. Neki su jezici bili klasni jezici, pa je tako francuski bio jezik aristokrata i Dvora, a njemački jezik naobraženog građanstva i k tome jezik na kojem su Poljak, Mađar, Rumunj i Hrvat razgovarali ako bi se našli zajedno. Njemački se onda doživljavao u nas kao što se danas doživljava engleski – jezik napretka.

I srednjoeuropska kultura snažno je privlačila jugoistočne narode. Kazališta u cijeloj Hrvatskoj bila su svojim repertoarom i stilom glume vezana uz bečki Burgtheater, a Hrvatska je bila tržište njemačke industrije knjiga, osobito Dresdena i Leipziga. To nije moglo proći bez trvenja. Tako su 1860. izbile demonstracije protiv njemačkog kazališta, nikakvu ulogu nije igralo to što nam to kazalište nije bilo nametnuto, kako naprijed vidjesmo. Njemačko kazalište opisivano je kao kazalište „u crnim danima tuđinskog ugnjetavanja“. Kad je pokrenut Vienac valjalo je stvoriti i hrvatsko čitateljstvo u zemlji u kojoj se i poslije prvog svjetskog rata čitalo njemački. Šenoa je ustajao protiv *njemčara* ne što bi bio protivnik njemačke uljudbe, već da bi stvorio hrvatsko čitateljstvo. Kad je novi namjesnik u Dalmaciji Erasmus Handel pozdravio Dalmatinski sabor govorom na njemačkom jeziku izbili su žestoki prosvjedi pa je Handel morao biti premješten u Linz.

U talijanskom jeziku krila se ljubav prema talijanskoj kulturi, liberalizmu i Mlećima. To se vidi u Šime Ljubića. Međutim, Ljubićeva poruka ilirizmu, a bio je privržen ilirizmu, bila je – talijanska kultura da, talijanska politika ne. Ljubić je radio u mletačkoj pismohrani Frari, ali nije ni pod koju cijenu želio ostati u Mlećima jer se Italija ujedinjavala pa je otišao u Osijek, Rijeku i napokon u Zagreb.⁴ Međutim, u dalmatinskih iliraca postoji svijest o inferiornosti hrvatskog kao jezika suvremene uljudbe pa je Ivan August Kaznačić, pjesnik na hrvatskom jeziku, izdavao list *L'Avvenire* na talijanskom, a kasnije je uređivao *Zoru dalmatinsku*. Francuski je bio jezik velikaša i dvora, ali i revolucije, a također i tehničkog napretka. Naobraženi Hrvati znali su u pravilu francuski, a Rački i Šenoa usmjerili su hrvatsku književnost prema francuskoj. Hrvatski je posudio iz francuskog podosta riječi.⁵

Mađarski je bio regionalni jezik bez ugleda u inozemstvu. Pokušaji nametanja mađarskog uoči ilirizma nisu uspjeli. U Viencu se mađarska književnost nije prevodila. Stvari se nisu promijenile ni s Nagodbom koja je propisala hrvatski kao uredovni u Kraljevini Hrvatskoj – Slavoniji, pa Mađarima nije pošlo za rukom dokazati zakonitost dvojezičnih grbova koji su u Zagrebu izazivali burne prosvjede. I sam je ban grof Khuen znao hrvatski. Kad je općina grada Osijeka poslala dopis mađarskoj općini Kun St. Miklos, općina je odgovorila da u cijeloj općini nitko srećom ne razumije hrvatski. Mađarski ministar unutarnjih poslova ukorio je tu općinu.⁶ U Hrvatskoj se prevodila i ruska književnost pa tako stižu posuđenice iz ruskog jezika.

⁴ Ivan Pederin, *Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića*, *Croatia Christiana Periodica*, god. XVI. (1992.), br. 29., str. 85. – 125.

⁵ Ljuba Dabo Denegri, *Hrvatsko-francuski jezični dodiri*, Zagreb, 2007.

Za razliku od ranijih razdoblja koja nisu poznavala pojam uredovnog jezika, a jezik nije igrao ulogu u politici, za XIX. st. osobita su trvenja pojedinih jezika koji su nositelji nacionalne kulture, svijesti i osobnosti. Hrvatski je jezik u tim trvenjima izišao kao pobjednik nad talijanskim i mađarskim.

Portugalski primjer

Da u Europi gotovo ne postoji nacija koja govori samo jednim jezikom, pokazalo je XIX. st. Otrprike od sredine toga stoljeća sve se više Europljana seli u prekomorje. Sjedinjene Američke Države, zemlja s mnogo zemlje i malo radne snage, sada dobivaju tu radnu snagu. U XX. st. dogodilo se, primjerice, da od 100 milijuna Talijana samo 60 milijuna živi u Italiji. Slično je i s drugim narodima. Odseljeni Europljani ostaju privrženi svojim nacijama čak i u Australiji, pa u Melbourneu primjerice postoji St. Patrick Cathedral koja okuplja Irce, i St. Paul Cathedral koja okuplja anglikance itd.

Portugal je danas mala i siromašna zemlja. Portugalski je u XVI. st. bio *lingua franca*⁷ u južnoj i jugoistočnoj Aziji, ali gubitkom svojih kolonija Portugal je postao mala i siromašna zemlja na jugozapadu Europe. Diktator Salazar, inače profesor na sveučilištu u Coiumbri, nije se brinuo za opismenjivanje seljaka. Seljaci su ostajali na selu, imali mnogo djece koja su odrastala i selila u prekomorje. Međutim, Portugalci su organizirali svoje kolonije diljem svijeta i to jezikom. Osnivali su kulturne centre, imenovali počasne konzule, a u tim centrima njegovao se portugalski jezik i tako je nastala *lusofonia* – jezična zajednica od preko 200 milijuna ljudi toga jezika na svim kontinentima. Portugalski je danas jezik UN-a.

Načelo da svi ljudi jednog jezika žive u jednoj zemlji i da u jednoj zemlji svi govore istim jezikom iščezava.

Sažetak

Ivan Pederin, sveučilišni profesor u miru, Zadar

UDK 81'27:811.163.42, izvorni znanstveni rad

primljen 3. siječnja 2013., prihvaćen za tisak 6. veljače 2013.

Croatofonia

This article deals with the Croatian language as a small language that played a great role in history. Croatian tribes immigrated to Dalmatia in the early Middle Ages, following the shambles and disarray in the Roman Empire and the strangling of the last Emperor in Diocletian's palace, in the present day city of Split. Croats settled down in a province where Latin, Greek, Rumanian and Dalmatian were spoken. In France and Spain the conquerors

⁶ Martin Polić, Ban Drautin grof Kuen Hedervárý i njegovo doba, Zagreb, 1901.

⁷ Ivan Pederin, Povijesna poetika putopisa, Split, 2009.

abandoned their language and embraced the language of the conquered. In the later centuries Castellano and the language of the Île de France strangled the regional languages and rose to become the national languages. This was not the case with Croatian that, being the language of a semi barbaric people, drove Latin and Greek back into the cities and spread in the countryside accepting the Greek and Latin influences in the translation of the Holy Mass. Rome did not relay to this recent language and translations fearing heresies and then the newborn church language were used in literature. Croats were the first among the Slavs to develop a profane literature. In the subsequent centuries, Croatian rose to become one of the languages of communication at the Doge's Palace in Venice and at the Sublime Porte in Istanbul. It even served as language of communication between the Holy See and the Patriarchate of Moscow with Mate Karaman, the Archbishop of Zadar, serving in Rome as the person responsible for Eastern Christianity. In recent times, following the emigration of millions of Europeans to the overseas countries, and as one of the consequences of globalisation, the speakers of Croatian are living all over the world. After the fall of Communism they are again a part of our national body.

VUKOM PROTIV TEHNOLOGIJE

Zvonimir Radić

Uvod

Tehnologija, znanost o tehnokružju (engl. *techno sphere*), zaslužuje u jezikoslovlju posebnu pozornost, jer se u tehnologiji svakodnevno stvara obilje novih pojmova koje ljudi u svom svakodnevnom životu prihvaćaju zato što u tom tehnokružju žive. Svaki od tih pojmova zahtijeva jednoznačni naziv. No, bitna značajka tih naziva nije samo njihova jednoznačnost, nego i bogatstvo njihove lako utvrdive tehnološke kontekstualnosti. Posljednje znači da umnim čitanjem tehnološkoga naziva nastaju u svijesti čitatelja brojne asocijacije koje pobuđuju tehnološke stvaralačke procese.

U današnjem tehnološkom razvoju stvaralačka rješenja nastaju iz zapisanih spoznaja, iz znanja koja se prikupljaju u procesima pisanja i čitanja, s obilnom uporabom simbola i slikovnih prikaza. Takva rješenja ne nastaju iz usmenih predaja, u procesima govorenja i slušanja. Samo se u posebnim, strogo utvrđenim uvjetima potiču tehnološki stvaralački procesi govorom i slušanjem u skupinama jednako obrazovanih i dobro obaviještenih profesionalaca – metodom „razbuktvavanja mozgova“ (engl. *brain storming*). To je tehnološka metoda koja daje rezultate samo ako su svi odgovarajući lingvistički problemi u jeziku kojim se u primjeni metode govori dobro riješeni. Zato ona nije predmet ove kratke rasprave o jezikoslovnim problemima hrvatskoga jezika, koji po tehnološkim zahtjevima zahtijevaju bolja rješenja.

Koliko su važni procesi čitanja i pisanja u tehnološkom razvoju najbolje se zapaza ako se usporede pojedine ljudske zajednice različite jezične povijesti. U tehnološkom